

RETOUR SAN SEBASTIAN

Sarah De Mul

Retour San Sebastian

Opgroeien met een vaderland in de verte

2017

DE BEZIGE BIJ

AMSTERDAM

Copyright © 2017 Sarah De Mul
Omslagontwerp Marry van Baar
Omslagfoto © Raul Mihai
Foto auteur Michiel Hendryckx
Vormgeving binnenwerk Peter Verwey, Heemstede
Druk Bariet Ten Brink, Meppel
ISBN 978 90 234 9478 2
NUR 320

debezigebij.nl

We are here now. In this scary, and to some quite new and never imagined place. What do we do with our fear? Do we turn on others or toward others? Do we share our awakening, or only our despair?

Alice Walker

From any struggle or rest I will rise up as strong and beautiful as a young horse.

Clarice Lispector, *Near to the Wild Heart*

Inhoud

1. Vertrek – *Irteera* 9
  2. Ons huis – *Gure etxea* 29
  3. Vaders land – *Aitareen Sorterria* 58
  4. Eten – *Jan* 85
  5. Het woord – *Hitza* 110
  6. De zee – *Itxasoa* 135
  7. Vrouw – *Emakume* 158
  8. Vrede – *Bakea* 181
  9. Thuis? – *Etxera?* 210
- Woorden van dank en verantwoording 234
- Verklarende lijst van organisaties, kranten,
partijen en personen 239
- Leeslijst 244

I. Vertrek – Irteera

Amona en *Aitona*, oma en opa in het Baskisch, wonen in Donostia (San Sebastián), volgens de GPS-display op 1.174 kilometer afstand van ons vandaan. De autoreis, inclusief tank- en plaspauses, zou ongeveer zestien uur duren. Dit wist ik intussen, ik was de afgelopen jaren regelmatig met Nikolas naar zijn geboortestad gereisd.

Het was een zwoele vrijdagavond, juli 2014. Onze burens keken uit naar het einde van de ramadan, en wij vertrokken zwaaiend en met luid getoeter, de auto tot aan de nok gevuld met bagage en proviand voor onderweg. We reden de hoek om, waren nog maar twee straten verder en op de achterbank klonk het al: ‘Zijn we er al bijna?’

De volgende uren zou Lide dit refrein onophoudelijk zingen. We stonden in de file op de Antwerpse ring, in de file op de Brusselse ring, we reden voorbij Namen en Parijs, we stopten op de parking van een benzinstation ter hoogte van Versailles, en steeds klonk het: ‘Zijn we er al bijna?’ Lide had haar twee reiscompanen ingeschakeld, de kaalhoofdige tweedehands babypop die ze zelf Sushu had gedoopt en het pluizige grijs-rose varken genaamd Oblomov, een cadeautje van een Chileense vriend met een voorliefde voor Russische literatuur. Ze liet het olijke paar wild heen en weer dansen, terwijl ze in verschillende toonhoogtes het refrein te berde bracht, nu eens zachtjes en zangerig, dan weer hees brullend: ‘Zijn we er al bijna?’

Vanaf de passagierszetel had ik telkens opnieuw passionele

redevoeringen ten bate van de slaap gehouden, die na verloop van tijd steeds meer op smeekbedes waren gaan lijken. Nog later, toen mijn volledige arsenaal snoepgoed erdoorheen was gejaagd en de kilometers op de GPS-display steeds trager leken weg te tikken, was ik weinig subtiele chantagetechnieken gaan toepassen. Stilzitten en slapen moest Lide, want anders. Naarmate mijn wanhoop groeide, verzon ik steeds angstaanjagender scenario's. Over heksen en spoken. Politieagenten en de gevangenis. Zonder eten of drinken. Helemaal alleen. De gedachte dat mijn dreigementen misschien niet pedagogisch verantwoord waren, deerde mij allang niet meer. Mijn dreigementen deerden Lide ook allang niet meer.

'Zijn we er al bijna?' riep ze onverstoorbaar terug, met een langgerekte laatste 'a' die ze schreeuwde in heavy-metalstijl. 'Zie je nu wat er van komt, met jouw platen van AC/DC,' slingerde ik Nikolas naar het hoofd, maar die probeerde zich op de weg te concentreren. Lide zat onderwijl in de kinderstoel op de achterbank te mokken, met een chocoladerand om de getuite lippen en met de armen gekruist over de gordelriem. De duisternis die ons op de Franse snelweg omhulde, weerspiegelde perfect de gemoedstoestand van ons drieën.

Het was al ver na middernacht toen Nikolas dan toch de stopknop had ontdekt. Terwijl ik was verhuisd naar de bestuurderszetel en me concentreerde op de stippellijn van de flauw verlichte snelweg, had hij zich in de passagierszetel omgedraaid en Lide in de ogen gekeken. Hij zei plechtig: 'Als je nu de ogen sluit, dan zal morgenvroeg in Donostia de zon schijnen.' Lide keek hem een poos wantrouwig aan, maar gaf zich uiteindelijk toch over. Ze stak Oblomov en Sushu onder de armen, liet de oogleden dichtvallen, en mompelde tegen haar kompanen: 'In Donostia zal de zon schijnen.'

Ik juichte onhoorbaar, Nikolas balde in stilte een overwinningsvuist, en toen concentreerden we ons opnieuw op de kilometerteller, langs de ring van Tours, Poitiers, de bloeiende wijn-

gaarden in de Bordeauxstreek, de monotone kustweg van Les Landes. We bleven wakker met behulp van een grote thermoskan koffie en met gesprekken die we voerden op fluistertoon. Gebeurtenissen, figuranten en praktische beslommeringen aan het thuisfront verdwenen geleidelijk uit ons gesprek en oude bekenden uit Donostia kropen uit de plooiën van het geheugen tevoorschijn om hun plaats in te nemen. Op de terugreis naar België zou weer het omgekeerde gebeuren. Donostia en Antwerpen fungeerden in ons leven al jaren afwisselend als vertrekadres en aankomstpunt. Het leek alsof we in deze twee steden parallelle levens leefden, elk met een eigen taal en folkloristische feesten, met favoriete bars en lievelingseten, met een vrienden- en familiekring waarmee we een gedeeld verleden hadden. Halverwege Frankrijk maakten we telkens de omschakeling.

Voor Lide was de wereldkaart nog niet meer dan een kleurrijke prent met welgeteld drie herkenbare plekken erop: Antwerpen, onze woonplaats, Kenia, het land waar haar beste vriendinnetje Thais vandaan kwam, en Donostia, de woonplaats van Amona en Aitona, en haar tante Olatz. Die wereldkaart schoot overigens schromelijk tekort, wist ze, want er stonden geen sterren op. Een klasgenootje had Lide verteld dat onze buurjongen was platgereden door een vrachtwagen op de drukke baan op weg naar school, maar Lide wist dat hij de regenboog was overgestoken en sindsdien tussen de sterren leefde. Ze hoefde maar naar boven kijken om met hem te praten. Het contact met Amona en Aitona verliep moeilijker, hiervoor moest ze eerst urenlang vastgebonden in de autostoel zitten.

Misschien was dit wel de reden waarom ze sinds enkele weken steeds opnieuw had verkondigd dat ze naar Donostia wilde gaan en wel meteen, alsof de heimwee plots acuut was toegeslagen naar de plek waar ze, hoewel ze er al verschillende keren was geweest, weinig bewuste herinneringen aan had. Ik was me stilaan gaan afvragen of heimwee misschien erfelijk was.

Lide was de roepnaam van Lidewei, het was in Baskenland een

veelvoorkomende meisjesnaam, makkelijker uit te spreken ook. Ze kende Donostia voorlopig vooral als die constante afwezigheid in haar leven; het was de stad in de verte waar haar vader verhalen over vertelde, het decor in de Baskischtalige kinderboeken en dvd's, het afzendadres op verjaardags- en kerstkaarten. Ze was inmiddels vier jaar, had korte blonde haren en in de linkervang een kuiltje, stelde voortdurend vragen over de wereld en was, eenmaal op de hoogte van het bestaan van de stad Donostia, kennelijk ook spontaan de ontbering ernaar gaan voelen.

Nikolas en ik hadden onze eigen reden om ditmaal de terugkeerreis te maken. We wilden onze dochter voor een poosje volledig blootstellen aan haar Baskische vaderland in de verte. Want sinds ze een jaar geleden naar de kleuterschool was gegaan, had het Nederlands geleidelijk steeds meer de overhand gekregen op haar Baskisch. Steeds vaker moest ze zoeken naar het Baskische equivalent van Nederlandse woorden, ze haperde en stotterde, ze vertelde haar schoolverhalen alleen aan mij, in het Nederlands, en verzocht me vervolgens om voor haar vader te vertalen wat ze zojuist had gezegd. Nog even en ze zou elk gesprek met haar vader ontwijken. Dit kon zo niet langer doorgaan. We wilden nu een langere periode in Baskenland verblijven zodat het evenwicht tussen haar moeder- en vadertaal zich kon herstellen, en bijgevolg ook de balans in de gezinsverhouding.

We stelden ons voor dat we Lide met ons mee zouden nemen naar Baskenland, maar eenmaal ter plekke zouden anderen haar ook op sleeptouw nemen. Ze zou regelmatig overnachten bij haar grootouders, Baskisch praten bij de bakker, spelen met vriendjes in de nauwe steegjes van het oude stadskwartier. Ze zou voor de duur van ons verblijf het leven leiden van een plaatselijk kind, ondergedompeld in het alledaagse leven, de gangbare verhalen, gewoonten en bezigheden in het land van haar vader. Het was een goed voornemen, vond ik, maar ook een vooruitzicht dat me zorgen baarde.

Ter hoogte van de kuststad Bayonne schoof het bord ‘Welkom in Baskenland’ voorbij, terwijl Lide nog steeds in de kinderstoel zat te slapen, het hoofd lichtjes gekanteld tegen het hoofdkussen, met de mond wijd open, de handen in knuistjes, en in haar schoot een half opgegeten rijstkoek.

Ik moest terugdenken aan die keer toen we Bayonne – Nikolas zei ‘Baiona’ – hadden bezocht. Toen we slenterend door de pittoreske binnenstad langs Hotel Monbar waren gelopen, had Nikolas zich er luidop over verwonderd dat dit beruchte hotel nog bestond dat in een liedje van Kortatu, een van zijn favoriete punkbands, figureerde. Hij had me toen verteld dat Spaanse geheime antiterreurdoodskaders in de jaren tachtig vier ETA-leden hadden neergeschoten die in Hotel Monbar ondergedoken zaten. ’s Avonds in een café hadden we ook nog een wedstrijdje om het succesvolst bestellen bij het barpersoneel gehouden – Nikolas in het Baskisch, ik in het Frans. Ik had met ruime voorsprong gewonnen, al moet ik er eerlijkheidshalve bij vermelden dat mijn zege vooral te danken was aan het assimilatiebeleid dat Frankrijk vroeg in de geschiedenis had doorgevoerd, waardoor vandaag nog slechts een minderheid Baskisch sprak in Frans-Baskenland.

Terwijl nu Bayonne aan ons voorbijgleed, realiseerde ik me hoe gek het eigenlijk was dat we volgens sommigen nog in Frankrijk waren en volgens anderen al in Baskenland waren gearriveerd. Het hing er allemaal maar van af welk perspectief je hanteerde: dat van de droom of dat van de wetten en praktische bezwaren.

Volgens het perspectief van de droom, waren we Frankrijk uit gereden en in *Euskal Herria* gearriveerd, wat ‘land van de Baskische sprekers’ betekent. Er woonden ongeveer drie miljoen inwoners in dit land, dat reikte van aan de dennenwouden van Les Landes en de rivier de Adour met haar monding in Bayonne tot aan de rivier de Ebro, die de natuurlijke scheiding maakt met

de droge La Riojastreek in Spanje. Over de oorsprong van de taal waaraan dit land zijn naam ontleende, was weinig bekend, behalve dat het een pre-Indo-Europese taal was: de oudste nog levende taal van Europa, een taal die zou dateren uit het stenen tijdperk, en al veel langer werd gesproken in en rond het huidige Baskische gebied dan alle andere talen in Europa, die op een gegeven moment door volksmigratie of bezetting waren geïntroduceerd. Het Baskisch vertoonde nauwelijks overeenkomsten met andere Indo-Europese talen, zoals Germaanse of Romaanse talen; in het Baskisch bestonden geen grammaticale geslachten, het onderwerp van de zin kreeg in sommige gevallen dan weer wel een naamval, en verder kende het Baskisch een zogenaamde agglutinatieve morfologie, waardoor bijvoorbeeld een werkwoordsvorm vier persoonsindicaties kon bevatten.

Euskal Herria had in de loop van zijn lange geschiedenis verschillende verschijningsvormen en benamingen gehad – Vasconia, Euskaria –, maar als gevolg van relatief recente staatkundige beslissingen lag het nu versnipperd over Frankrijk en Spanje. Drie noordelijke provincies behoorden tot het Franse departement Pyrénées-Atlantiques, vier zuidelijke provincies waren opgedeeld in twee aparte regio's in Spanje, Euskadi en Navarra. Euskal Herria bestond vandaag dus op geen enkele officiële landkaart, behalve op de aardrijkskundige kaarten die in Baskenland op scholen en door weermannen op televisie werden gebruikt. Ook bij sommige Basken thuis had ik aan de muur een kaart zien hangen waar de Spaans-Franse landsgrens subtiel op was uitgevaagd. Het was de visuele uitbeelding van de droom van de zeven provinciën in een eengemaakt Baskenland: '4+3=1', aldus de bekende leuze.

Terwijl ik in gedachten was verzonken, waren we inmiddels de stad Biarritz gepasseerd. Nikolas nam nu headbangend op 'Chase the Devil' van Max Romeo de afslag naar het tankstation. Even later stond hij in de klammige buitenlucht fluitend de benzinetank te vullen onder het schijnsel van een lantaarnpaal.

Het viel me op dat zijn humeur opmerkelijk verbeterd was naarmate we onze bestemming naderden. Nikolas was in 1997 weggetrokken uit Donostia, had lange tijd gewoond in Londen, waar we elkaar hadden leren kennen, en nu woonden we ook al acht jaar in België. Maar met het verstrijken van de jaren in het buitenland leek het alsof de terugkeer naar Donostia hem steeds goedgehumeerder maakte. Als dit zo doorgaat, dacht ik, dan legt hij weldra het hele eind vanaf Antwerpen desnoods in looppas af, met de armen juichend in de lucht geheven. Verdeelde loyaliteiten hoorden nu eenmaal thuis in het grensgebied van talen en culturen.

We reden opnieuw de A63 op en Nikolas begon de bedienden aan de tolpoorten in het Baskisch te begroeten. Zodra we de landsgrens tussen Frankrijk en Spanje over gereden waren, hadden we nog slechts een dertigtal kilometers voor de boeg. De verkeersborden langs de weg gaven hier de officiële plaatsnamen van dorpen en steden in het Spaans en het Baskisch aan – Bilbao-Bilbo, Vitoria-Gasteiz, Donostia-San Sebastián. Maar op verschillende borden was de Spaanse benaming met een ferme zwarte graffitistreep doorgehaald.

Ik zat al een tijdlang in de passagierszetel te dommelen. We waren er bijna, de autostrade was vrijwel verlaten, op de achtergrond klonken luie rootsreggae-bassen vermengd met witte ruis van de motor en ook het glooiende landschap werkte rustgevend. Maar nu ik de toegetakelde verkeersborden in het vizier had gekregen, werd ik bruusk wakker geschud. Wat voor bestemming lag ons eigenlijk te wachten?

‘De parel van de Cantabrische kust’ werd Donostia genoemd in de reisgids *The Lonely Planet* door haar spectaculaire ligging aan de voet van de Pyreneeën, rondom een schelpvormige baai. In het begin van de twintigste eeuw was de stad al geliefd als badplaats voor adel en notabelen. Sporen van de mondaine grandeur en moderne elegantie van weleer waren nog steeds zichtbaar, in de statige boulevards, de royale belle-époque-architectuur, het

frivole kuuroord La Perla aan het strand, de witte gietijzeren relingen die de dijk opsierden. Tegenwoordig was de stad een toeristische trekpleister waar jaarlijks duizenden surfers, zonnekloppers en liefhebbers van gastronomie, cinema en moderne kunst hun gading vonden. Het was volgens de reisjournalist ‘onmogelijk om niet verliefd te worden op San Sebastian’. De ‘verbazingwekkende stad’ was ’s nachts ‘hip en flirterig, bij daglicht charmant en gracieus’. Het was een stad die hield van genieten, met talloze Michelinsterren die schijnbaar moeiteloos uit de hemel op de lokale restaurants vielen en een tapas- of *pintxos*-cultuur die op geen enkele andere plek in Spanje werd geëvenaard. In de zomer was er pret verzekerd op de drie stadsstranden, die voldoende ruimte boden aan luierende badgasten en een levendige surfcultuur.

Donostia was gelegen in de Baskische autonome regio Euskadi, een regio die geprezen werd vanwege haar moderne, sociaal-progressieve beleid en economische welvaart. Het bruto nationaal product lag ver boven het gemiddelde in Spanje, en er was van oudsher een bloeiende industrie in ijzerertsontginning, scheepsbouw- en staalnijverheid, sinds de jaren zeventig en tachtig in de communicatiesector en de dienstenindustrie. Vanaf de vastlegging van de Spaanse democratische grondwet was Euskadi de regio met de hoogste graad van autonomie in heel Europa. Het was officieel tweetalig (Baskisch en Spaans), had een eigen regering en parlement, en de bevoegdheid over belastingen, een politiemacht, media, onderwijs en gezondheidszorg.

Maar wat mij de afgelopen jaren steeds meer was gaan intrigeren was wat er zich achter de façade van het goede leven in Donostia afspeelde. Naarmate ik meer tijd in de huiskamers van familie en vrienden had doorgebracht, was ik me steeds bewuster geworden van wat er doorgaans in de toeristenbrochures achterwege werd gelaten: het oudste gewelddadige conflict in modern Europa dat bijna vijf decennia in de regio woedde, en hoe dit conflict voortdurend op de achtergrond aanwezig was in het alle-

daagse leven van vele Basken. In het boek *Endgame for ETA* van de Amerikaanse politicologe Teresa Whitfield had ik het ook gelezen: ‘Zelfs met haar sterk verminderde capaciteit om te doden, bleef de gewapende afscheidingsbeweging ETA een bepalend element in het Baskische leven.’ Whitfield had een peiling uit 2009 geciteerd waaruit bleek dat vele Basken schrik hadden om aan de politiek deel te nemen, zeiden niet in staat te zijn om vrijuit over politiek te praten, zelfs niet onder vrienden of familie.

Tijdens eerdere bezoeken was ik steeds opnieuw gestuit op sporen van conflict in de straten, op pleinen en tijdens stadsfeesten: vlaggen, graffitiboodschappen, spandoeken, portretfoto’s van Baskische politieke gevangenen boven de toog van de cafés, betogingen, stille optochten, straatrellen, toegetakelde gevels, ingegooide ramen, de massale aanwezigheid van politie. Hoewel ik het straatbeeld sterk had zien veranderen in de afgelopen vijftien jaar, leek het toch nog steeds alsof de stadsinfrastructuur zelf werd beschouwd als politiek pamflet, als etalageruimte voor Baskisch-nationalistisch sentiment en onafhankelijkheidsverlangen.

Het conflict betrof de relatie van Baskenland met de Spaanse natiestaat en speelde tussen Basken en Madrid én tussen Basken onderling. De gematigd nationalistische christendemocratische partij PNV, die al decennialang vrijwel onafgebroken de Baskische regering leidde, eiste minstens zelfbeschikkingsrecht. De links-nationalistische politieke partijen, vroeger Batasuna, nu Sortu, streefden naar onafhankelijkheid. De Spaansgezinde partijen – de conservatieve PP en socialistische PSOE – waren voorstander van de huidige regeling van regionale autonomie. Het aantal Basken dat onafhankelijkheid nastreefde schommelde al jaren tussen 21 en 41 procent, en bedroeg op het einde van de jaren 2000 ongeveer één op de drie Basken: een percentage dat niet doorslaggevend, maar ook moeilijk te negeren was.

De afscheidingsbeweging ETA – het acroniem van ‘*Euskadi Ta Askatasuna*’, ‘Baskenland en vrijheid’ – had het conflict op de

spits gedreven. ETA werd in 1959 opgericht en evolueerde geleidelijk tot een paramilitaire organisatie die met een geweldcampagne een onafhankelijke socialistische Baskische staat nastreefde. Dit streefdoel werd in de loop van de jaren negentig afgezwakt tot de eis voor zelfbeschikkingsrecht en een referendum over onafhankelijkheid. In de periode van 1968 tot 2011 voerde ETA meer dan tweeduizend aanslagen en tachtig gijzelingsacties uit, er vielen 830 doden en meer dan 25.000 gewonden. Terwijl de beweging zich aanvankelijk concentreerde op gerichte aanslagen tegen de politiemacht en politici, werden gaandeweg ook lokale politici, rechters, zakenmensen, academici, journalisten en gewone burgers doelwit. De ideologische onderbouwing hiervan was de 'socialisatie van het lijden', een tactiek die duidelijk maakte dat iedereen getroffen kon worden. Voor de financiering van de strijd dwong ETA lokale ondernemers, industriëlen en zakenlieden om 'revolutiebelasting' te betalen. De organisatie bedreigde en perste duizenden mensen af, velen leefden jarenlang onder bewaking van lijfwachten en sloegen op de vlucht naar het buitenland. In de jaren zeventig en tachtig liepen pro-onafhankelijkheidsbetogingen om de haverklap uit op straatrellen en gewelddadige confrontaties met de politie. In de jaren negentig en 2000 verhief een nieuwe generatie militante Baskischgezinde jongeren het straatgeweld tot protestvorm op zich, de *kale borroka*, waarbij de politiemacht werd aangevallen, overheidsgebouwen werden gesaboteerd, openbaar vervoer en geldautomaten in brand werden gestoken. In de afgelopen decennia had ETA verschillende keren een staakt-het-vuren afgekondigd en weer verbroken, vele vredesgesprekken met de Spaanse regering gevoerd die telkens weer afsprongen, en het moeizame proces om ETA voorgoed uit te schakelen was vandaag nog steeds in volle gang, zelfs nadat ETA in 2011 het permanente staakt-het-vuren openbaar had gemaakt en de democratische weg naar Baskische zelfbeschikking was ingeslagen. Sindsdien werd in de Baskische media en politiek in een euforische stemming gesproken over

herinnering, verzoening, vreedzaam samenleven. Maar zolang ETA niet opgedoekt was, zette de Spaanse regering ondertussen de antiterroristrijd voort.

ETA was volgens sommigen een afscheidingsbeweging die een ‘politieke’ strijd voerde, volgens anderen een ‘terroristische’ groepering die zinloos geweld pleegde – taal, zo had ik al gauw begrepen, was ook onderdeel van het conflict. ETA wist in elk geval haar underdogimago uitstekend te cultiveren en teerde gedeeltelijk op frustraties en verontwaardiging over het historisch onrecht jegens de Basken. Men verwees bijvoorbeeld naar de anti-Baskische repressie tijdens de Franco-dictatuur. Naar de geheime antiterroristdoodseskaders die in de jaren tachtig met de financiële steun van de toenmalige Spaanse socialistische regering vele ETA-militanten en veronderstelde sympathisanten hadden gedood. Men verwees naar de excessieve juridische vervolging in de beginjaren van het millennium waarbij linkse Baskischgezinde politieke partijen, jeugdbewegingen, sociale organisaties en mediakanalen verboden werden onder het mom van contraterreurbestrijding. Men verwees ook naar de schending van de mensenrechten van Baskische gevangenen die decennia lang plaatsvond in politiekantoren en gevangnissen.

In de auto had mijn gezichtsveld zich ondertussen zodanig vernauwd dat ik door het autoraam alleen nog maar voorbijflitsende verkeersborden met zwarte graffiti-strepen leek waar te nemen. De strepen hadden geleidelijk het effect van rafelige touwen die zich allemaal tegelijk ontwarden in mijn hoofd. De vragen die ik er jarenlang achter had opgeborgen, braken nu plots allemaal los en joegen mijn gedachten op hol.

We wilden graag dat onze nazaat zich verwant voelde met de Baskische taal en cultuur waarmee ze via haar vader onvermijdelijk opgroeide, net als met de Nederlandse taal en met België. Dit groeiproces zou zich wellicht niet voltrekken aan de hand van grote levenslessen, maar met wat Umberto Eco ‘kladjes van wijsheid’ had genoemd die terloops werden vergaard. Maar wat

ik me toch afvroeg: hoe kon Lide een groei tot Bask doormaken als er over Baskische zelfverwezenlijking al zo lang zoveel conflict bestond? Het klonk me in de oren als een Bildungsroman die al op voorhand het uitblijven van een happy end aankondigde.

In België spraken mensen Lide en haar vader geregeld aan op straat, in de speeltuin, in de supermarkt. Ze vroegen zich af welk vreemd taaltje ze onderling spraken dat ze niet konden thuisbrengen. En waar kwam die vreemde achternaam precies vandaan? De kennis over Baskenland was vrij beperkt, wat niet geheel onbegrijpelijk was. Baskenland kampte met een gigantisch imago probleem en werd in de internationale pers decennialang uitsluitend als broeinest van radicalisering en terrorisme beschreven. Bij 'Baskenland' dachten sommige mensen dus spontaan aan ETA en reageerden geschrokken. Anderen verwadden Baskenland dan weer met Catalonië, en begonnen uitbundig te vertellen over hun recente citytrip naar Barcelona. Op zulke momenten begon het me te dagen dat Lide voortdurend een uiteenzetting over haar tweede vaderland zou moeten geven en kreeg ik alvast last van plaatsvervangende vermoeidheid.

Men zegt bovendien dat het belangrijk is om kinderen wortels te geven waaruit een trots zelfbewustzijn kan bloeien, maar ik begon me af te vragen of die wortels in het geval van ons kind niet vooral twijfel zouden zaaien. Ze maakte aanspraak op verschillende etiketten tegelijk en op geen enkele helemaal. Ze was Spaans noch Vlaams, Belgisch noch Baskisch: het klonk als een karamellenvers, met een mooi binnenrijm en een alliteratie, maar de betekenis ervan achterhalen leek me zo lastig als bij een hermetisch gedicht.

Nochtans was haar paspoort onmiskenbaar Europees, op de voorkant fonkelde een cirkel van twaalf gouden sterren tegen een blauwe achtergrond. Ook haar genen getuigden in zekere zin van Europese verbondenheid. De talen die ze sprak, attendeerden op de diversiteit binnen de grenzen van de Europese lidstaten, die regionale minderheden culturele en taalrechten toekenden. Toch

vroeg ik me af wat er van het Europese motto ‘In verscheidenheid verenigd’ vandaag nog overbleef. Tijdens de economische crisis bleek de lotsverbondenheid niet onuitputtelijk voor Europese landen in geldnood. Spanje was voor vele Noord-Europeanen een uitstekende vakantiebestemming, totdat het aan Europa zijn schuldenberg presenteerde en aanstonds voor ‘knoflookland’ werd uitgescholden. De vluchtelingencrisis had de externe en interne grenzen van Europa nog verder doen toenemen. Europa was sindsdien nog dieper in het dal getuimeld. Over het nakende uiteenvallen van Europa werd nu regelmatig gesproken en de Britten maakten zich intussen al op voor de uittocht. Als kinderen zoals Lide symbool voor de Europese Unie stonden, dan was niet langer meer zeker wat deze in werkelijkheid nog voorstelde, behalve misschien in hun vertegenwoordiging ervan.

Sinds haar geboorte was me bovenal opgevallen dat het verlangen naar heldere grenzen alleen maar was gegroeid. De zucht naar zekerheid had zich bij een niet gering aantal mensen vertaald in de behoefte aan duidelijkheid over wie ergens thuis hoorde en wie niet. De meeste mensen wilden op de standaardvraag ‘Waar kom je vandaan?’ vooral een eenduidig antwoord horen. Zo sprak de vroedvrouw in de kraamkliniek al over het ‘zuiderse’ temperament van de ongeduldige baby die ik in mijn armen wiegde. Ook toen een kennis op kraamvisite kwam, stak ze onze baby in de lucht en concludeerde dat ze duidelijk ‘allochtone’ gelaatstrekken had. Door de jaren heen werd mij telkens opnieuw gevraagd om haar achtergrond uit te leggen. En hoe vaker ik toelichting moest geven, hoe meer mij het gevoel bekreep dat ik rekenschap diende af te leggen voor een anomalie, die mijn dochter niet was.

In de zomer van 2014 zouden grootouders, familie en vrienden staan te popelen om zoveel mogelijk verloren tijd met Lide in

te halen en onze opvoedersrol zou tijdelijk inkrimpen. Terwijl Nikolas van de vrije tijd dankbaar gebruikmaakte om oude banden met jeugdvrienden aan te halen, begon ik me te realiseren dat ik de waarnemer was geworden van de socialisering van mijn dochter in een taal en cultuur die niet de mijne waren. Ik probeerde me te schikken naar deze nieuwe omstandigheden en nam me voor om de ervaringen van Lide in Baskenland vast te leggen, als een reeks kiekjes uit haar jeugdalbom, om later nog eens op terug te blikken.

Misschien moest ik maar eens uitzoeken, dacht ik, met welke culturele erfenis we onze dochter precies opzadelden. Hoe was het vandaag de dag om te leven op de thuisbasis van een strijdvriendige afscheidingsbeweging? Wat deed het met mensen een zeldzame taal te spreken, die na een lange geschiedenis van repressie volgens Unesco nu kwetsbaar voor uitsterven was? Hoe verhiel de diaspora zich tot het thuisland, en wat betekende het om Bask te zijn in de eenentwintigste eeuw? Al schrijvend werd het verslag van mijn zoektocht een leidraad om een stukje Baskenland in kaart te brengen.

Algauw begon ik me te realiseren dat mijn zoektocht over meer ging dan het persoonlijke relaas alleen, en ook verder strekte dan de betwiste grenzen van Baskenland. Deze zoektocht was ook een poging om de verdelende en verbindende kracht van cultuur te begrijpen. Ik wilde weten welke verhalen over de Basken gangbaar waren, hoe deze zich tot elkaar verhiel in een krachtenspel, hoe ze precies werkten. Ik wilde de macht van deze verhalen begrijpen, hun emotionele kracht, hun vermogen om mensen te verenigen en te versnipperen, te begeistere en op te jagen. Aangezien wij vandaag de dag meer dan ooit verwickeld waren in een web van verstrengelde verhalen over cultuur, vielen er misschien lessen uit te trekken, dacht ik, voor ons allemaal, voor dit twijfelende tijdsgewricht.

‘Wat is een Bask?’ Deze hamvraag stelde de Amerikaanse schrijver Orson Welles in zijn tweedelige BBC-reisdocumentaire

Around the World uit 1955 over Baskenland. Hij reisde langs de grens van de Pyreneeën en de Atlantische oceaan in gezelschap van Chris, de elfjarige zoon van het Amerikaanse schrijverskoppel Charles Wertenbaker van *Times Magazine* en zijn vrouw Lael Tucker, dat zijn intrek in het dorp Ciboure had genomen. Chris gidste Welles door 'het land van legendes waar een mysterieuze taal werd gesproken'. Hij vertelde over de Baskische balsport *pelota* en de volksdans *trikitixa*, zong het bekende Baskische kinderlied 'Haurrak ikas zazue'. Welles portretteerde de Basken in de documentaire als een stam edele wilden die verscholen in het geïsoleerde bergachtige gebied nog deugden koesterde die de westerse bevolking uit de gemoderniseerde wereld allang verloren had. Hij stelde zijn camera scherp op een groep Baskische kinderen die zich op het dorpsplein lustig amuseerden met een bal en wat knikkers, en verzuchtte dat Amerikaanse kinderen onbekend waren geworden met *amusement without mechanical means*. In zijn portret van de Basken onthulde Welles vooral wat hém in het naoorlogse tijdsgewricht van de jaren vijftig bezighield: de morele crisis waar de westerse wereld zich na de Tweede Wereldoorlog in had gestort.

Verhalen over de Basken, hun taal en geschiedenis gaven wel vaker meer prijs over de vertellers en hun bekommernissen dan over de Basken zelf, zo had ik gemerkt. Het was zoals Lael Tucker schamper opmerkte in *Around the World*: volgens de ene was het Baskisch de taal van Adam en Eva in het aardse paradijs, volgens de andere de taal van de duivel.

Naarmate ik me meer verdiepte in wat antropologen, linguïsten, historici en auteurs – van Giovanni Boccaccio en Wilhelm Von Humboldt tot Victor Hugo en Ernest Hemingway – over Baskenland hadden geschreven, werd ik me bewust van een dikke brij van mythes, verhalen en fabels die over Baskenland leek te zijn uitgestort. Met het verstrijken van de tijd waren sommige verhalen bedolven en vergeten, andere waren gewijzigd of vervormd, en weer andere werden steeds opnieuw bevestigd en

herhaald door de tijd heen, totdat er weer nieuwe waarheden of andere theorieën in zwang waren geraakt.

Twee tegenstrijdige visies op de Basken waren niettemin altijd gangbaar gebleven: de Basken als oudste én als meest postmoderne volk van Europa. Aanhangers van de eerste beschrijving karakteriseerden de Basken als inheemse indianen van Europa. De abrupte bergvalleien en de ondoordringbare wouden van de Pyreneeën rondom Baskenland zouden hun culturele en etnische isolatie van de rest van Europa verklaren. Voor de stelling dat de Basken de enige echte autochtonen van Europa waren, was in de loop der jaren allerlei bewijsmateriaal aangevoerd. Zo was uit DNA-onderzoek gebleken dat de Basken een groot gedeelte van het oorspronkelijke DNA van de cro-magnonmensen zouden hebben bewaard, die ongeveer 40.000 jaar geleden in de andere delen van Europa werden verdrongen door de komst van de neanderthalers uit Afrika. In grotten in Lascaux, Niaux, Isturitz en Altamira werden schilderijen en mensenresten van de Baskische cro-magnonvoorvaders daterend uit het stenen tijdperk ontdekt. En bij de ontdekking van de resusfactor in de jaren dertig stelden biologen vast dat de frequentie van de resusnegatieve bloedgroep onder Basken tweemaal zo hoog was als bij de rest van de Europese bevolking, wat bijkomend bewijs zou leveren voor hun afstamming van de cro-magnonmensen.

Basken werden ook getypeerd als volk van avant-gardistische wegbereiders en postmoderne pioniers: als een volk dat door de tijd heen een opmerkelijke openheid en belangstelling had getoond voor de rest van de wereld waarmee het voortdurend in dialoog was, een volk dat zich doorheen de geschiedenis aan steeds nieuwe situaties, bezetters en externe invloeden aangepast had om het voortbestaan van de eigen taal en cultuur te garanderen. In zijn ietwat hagiografische bestseller *De wereldgeschiedenis volgens de Basken* beschreef de Amerikaan Mark Kurlansky de Basken als pioniers van de commerciële walvisvaart en kabeljauwvisserij, de eerste Europeanen die tijdens de eeuw